

חוברת לימוד והגות

חנוכה

12 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

שתיים-עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "חנוכה: חנוכה בהיסטוריה": מדוע ארבע הגלויות כתובות לפני האור, מדוע מלחמת המכבים הייתה קודם כול מלחמה פנימית, ומדוע הדבר היחיד ששרד את המקדש הוא אור קטן המונח בפתח הבתים.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חנוכה

01	הסביבון מסתובב, אבל לא אנחנו סובבנו אותו
02	היכן ישמעאל?
03	היוונים לא חזריבו את המקדש
04	יצאנו מיוון, אבל צולעים
05	בני אהרן ועגל הזהב
06	יוסף, הכוכבים והחול
07	"מי אלה לך": להשיב את הרבים אל האחד
08	שאל אביך
09	אור בחלון: בעוד שמונה ימים, ברית מילה
10	כל שמן היה מספיק
11	"אתם צריכים להתבייש"
12	הנשיא היחיד שלא הביא דבר

הסביבון מסתובב, אבל לא אנחנו סובבנו אותו

הצגה

מסובבים את הסביבון, הוא נע לכל עבר ונופל היכן שירצה. הסמל נראה משחק ילדים. אולם חכמינו קראו את ארבע גלויות עם ישראל בפסוק השני של התורה, עוד לפני שנברא האור.

השאלה

מדוע ארבע הגלויות כתובות בפסוק הקודם להופעת האור?

התשובה

"והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום" (בראשית א, ב): תהו — בבל; בהו — מדי ופרס; חושך — יוון; תהום — רומי.

ההיסטוריה של העם היהודי מסתובבת כמו הסביבון הזה ונתקלת תמיד באותן בעיות. יש מפעיל למעלה שמסובב אותו, ואנו רק הולכים אחר תנועתן של ארבע גלויות שנקבעו מראש בלי תלות ברצוננו, הכתובות עד בראשית הבריאה.

בבל רצתה לפרק אותנו בשלילת ישותנו הלאומית: שרדנו, ופיתחנו שם את התורה שבעל פה. פרס תקפה את רגשותינו, ואחר כך גזרה השמדה פיזית: זו הייתה השואה הראשונה שלנו, שבוטלה בזכות מרדכי ואסתר. יוון, לעומתן, רוצה לפגוע בנו ברוח, בהעמדת ערכים אוניברסליים במקום ערכינו, כדי להתיך אותנו כאומה בין האומות.

אבל אם הולכים לחפש את גורלו של ישראל במה שקדם לבריאה, הרי שהגלויות האלה הן התגלויות בכוח.

מסקנת הרב

מתוך החושך הזה פורץ האור הראשוני, האור שאנו עתידים להנציח דרך אור החנוכה.

לקח לשולחן

קל לומר שהכול כתוב ולרחוק בניקיון כפינו. ובכל זאת עלינו להדליק. איזה חושך בחיינו יכול להיעשות, אילו רצינו, מקום של אור?

הצגה

הגלות ההלניסטית נמשכה דרך רומי. אנו חיים היום, אומר הרב, בפרק של אדום, גלות אדום, שהיא סכום כל הגלויות. אבל שם אחד חסר ברשימת הארבע: ישמעאל.

השאלה

מדוע ישמעאל אינו נזכר בין ארבע הגלויות, ומהם שני פניה של הרדיפה?

התשובה

עשו נושא את מחלת בת ישמעאל (בראשית כח, ט).

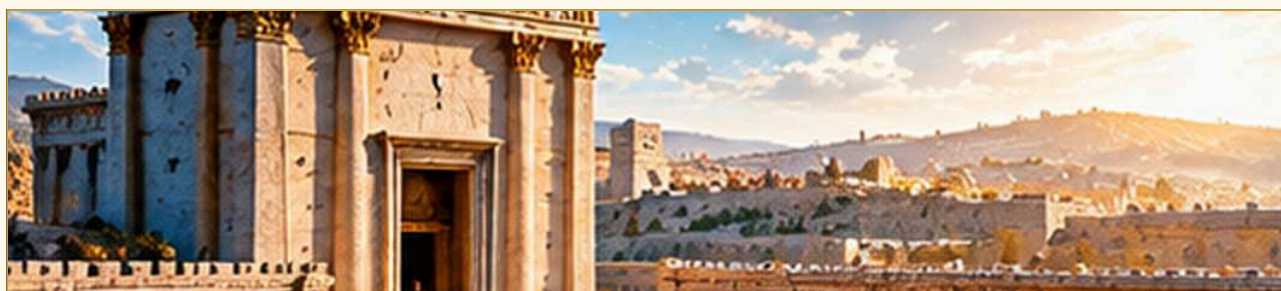
שימו לב שישמעאל אינו נזכר. יש הכוללים אותו בפרס. אחרים אומרים: היזהרו, לישמעאל אין מציאות משלו אלא בזכות אדום.

שכן כשנשא עשו את מחלת בת ישמעאל, כרת ברית עם עולמו של ישמעאל. מאז ישמעאל ואדום מתחרים כביכול על רדיפת העם היהודי.

יש שני תארים: האויב והשונא. האחד מיוחס לעשו, השני לישמעאל. בפרק היסטוריה זה אנו נעים היום.

לקח לשולחן

אויב הנלחם אינו כמו אדם השונא. האם אנו יודעים, בסכסוכינו האישיים, להבחין בין היריב לבין מי שנוטר לנו? והאם היחס הנכון זהה מול שניהם?

הצגה

בכל שרפה את המקדש, רומי תחריב אותו עד היסוד. היוונים, לעומתן, השאירו אותו עומד. הם ביקשו רק שיוכלו לצרף אליו אמונות אחרות. ונגד הצעה זו פרץ מרד המכבים.

השאלה

אם היוונים השאירו את המקדש עומד, נגד מי כאמת נלחמו המכבים?

התשובה

המלחמה נוהלה יותר נגד המתיוונים, כלומר נגד הנטייה, בתוך העם היהודי עצמו, לרצות להיות ככל הגויים ולהניח לאמונות היוונית, למדע היווני, למחשבה היוונית לפתות אותו, בדיוק ברגע שבו נדם קול הנבואה. מתיוונים אלה ערערו על מעבר הנבואה לרבותינו.

מה שדרשו היה שלא תהיה מציאות לאומית, ולחיות את היהדות כמכלול של מסורות. והישות הלאומית היא מצוה יסודית: התורה אינה יכולה להתקיים במלואה אלא בארץ ישראל, ולתפוס אותה מחוצה לה פירושו לקטוע ממנה מחצית ממעלותיה. להפריד את היהדות מישותה הלאומית, או את הישות הלאומית מן היהדות, פירושו לעוות את מורשתנו.

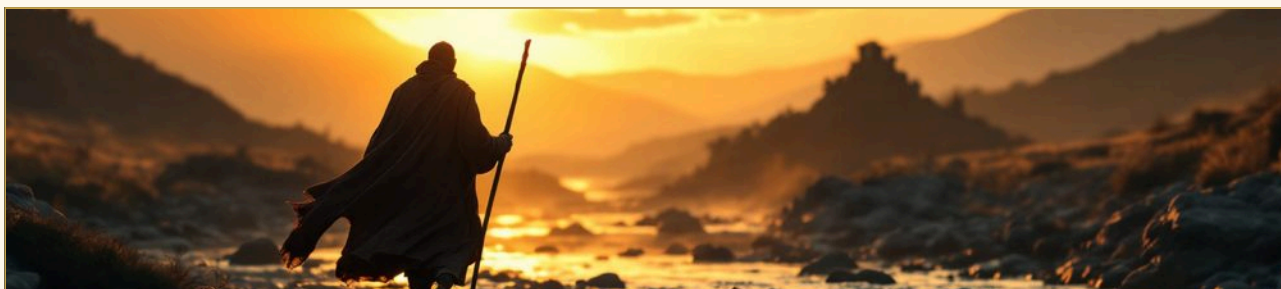
גם היום, המתיוונים שבינינו מדברים על מדינה ככל המדינות, פתוחה לכל התרבויות. ומדוע לא? בדיוק שם נמצאת יוון.

מסקנת הרב

לתפוס אותה מחוץ לארץ ישראל פירושו לקטוע ממנה מחצית מכוחה, ממעלותיה.

לקח לשולחן

ההצעה היוונית הייתה רכה: שמרו על מסורותיכם, ותררו רק על מה שמבדיל אתכם. על מה כבר הסכמנו לוותר כדי לא לבלוט? ועל מה עוד היינו מסרבים לוותר?

הצגה

הרב מודה בלי היסוס: ההתייונות הצליחה בחלקה. איננו עוד בעולמה של יוון; את הגלות הזו עברנו. אבל האם יצאנו ממנה שלמים?

השאלה

מה השאירה לנו גלות יוון, ומה לעשות בפצע שאינו נסגר לגמרי?

התשובה

יעקב יוצא צולע ממאבקו עם שרו של עשו (בראשית לב).

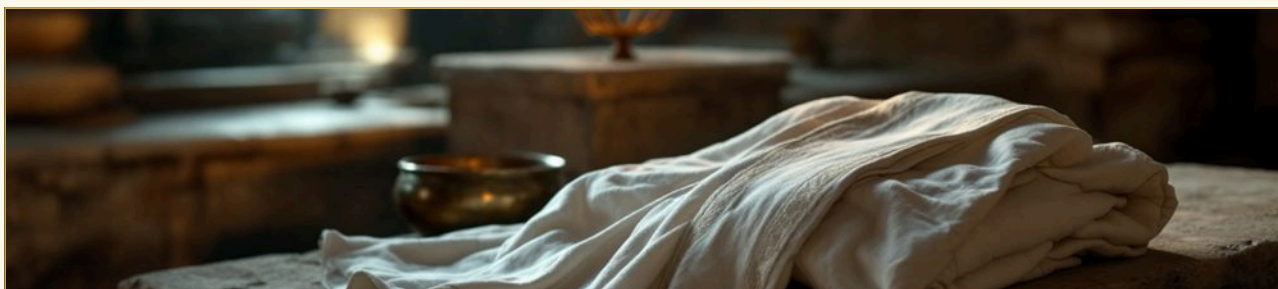
גלות יוון נעברה, אבל לא יצאנו ממנה בלי פגע. כשם שמאבק יעקב ועשו השאיר את יעקב צולע, צולע ברמת צאצאיו, בניו, גם אנו נושאים את עקבות המאבק הזה.

ובכל זאת, אומר הרמב"ם לדברי הרב, יש מקום להמשיך ולכפות את הארת העולם בשמירת הניצוץ של יעקב.

עם הצולע לא חדל ללכת. מה שחשוב אינו לצאת בלי פצע, אלא לשמור דולק את הניצוץ ששרד את המאבק.

לקח לשולחן

כל אחד מאיתנו נושא פצע ממאבקי העבר. מה, למרות הפצע, ממשיך להאיר בנו? כיצד לעזור למו"ש "צולע" סביבנו לשמור על הניצוץ שלו?

הצגה

מרד חנוכה הונהג בידי משפחת כהנים, החשמונאים. הרב מציב אותו בהמשכו של מאורע עתיק הרבה יותר: עגל הזהב, שבעשייתו השתתף אהרן, הכהן הראשון.

השאלה

מדוע היה זה תפקידם של צאצאי אהרן לנהל את המאבק הזה — ואיזו סכנה עדיין מייצג עגל הזהב?

התשובה

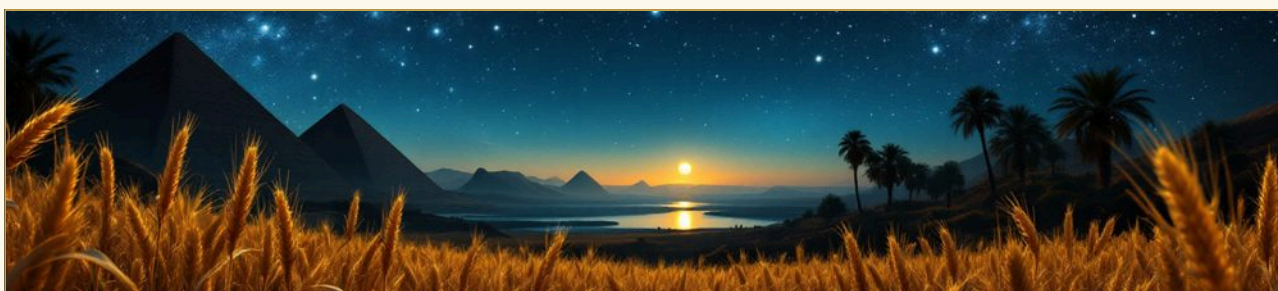
אהרן חשב שעגל הזהב אינו איום ממשי על עתידו של העם היהודי. היה זה אפוא על צאצאיו לחדש את המאבק הזה ולנהלו עד הסוף. שכן מרגע שהיהדות מתחילה לחשוב את עצמה רק ביחס לרגש שבאדם, או רק ביחס לשכל, בלי לחאם ביניהם, יש סכנה של סטייה: אנו נעשים דת ככל הדתות. אין יהדות שהיא רק הצטרפות של הלב, ולא רק תנועה של מחשבה. האחת התדרדרה למיסטיקה; השנייה פיתחה יהדות חופשית, חילונית. בשני המקרים איבדנו את ייחודנו.

מסקנת הרב

אין דת יהודית שהיא רק הצטרפות של הלב. אין דת יהודית שהיא רק תנועה של מחשבה.

לקח לשולחן

האם אנו יותר "יהודים של הלב" או "יהודים של הראש"? יאמר כל אחד מה חסר לו מן הצד השני, ומה יוכל ללמוד ממי שליד השולחן הזה חי את ההפך.

הצגה

מי פתח את דרך האוניברסליות, זו שיוון תרצה לכפות? לדברי הרב, זה יוסף: אחרי האבות הוא חיבר בין עולם האבות לבין האימפריה המצרית הגדולה. וזה כבר ניכר בחלומותיו.

השאלה

כמה שונים חלומות יוסף מסולם יעקב — ומה נתן יוסף למצרים?

התשובה

האלומות והכוכבים (בראשית לו); סולם יעקב (בראשית כח).

בחלומותיו כבר הפריד יוסף את כלכלת הארץ מעולם הרוח. לא כמו אביו, שהציב סולם בין העולם הזה לעולם השמימי. הוא קבע הבחנה: הרוח מאירה כוכבי השמים בעומק הלילה — זו אחת מסגולותיו של העם היהודי; אבל השנייה היא להיות כחול הארץ ולממש כאן למטה, עם האומות האחרות, את עולם המעשה.

יוסף שיתף את העולם המצרי בתורה חברתית של ממש, בהלאמת הקרקעות. הוא נתן לו את חכמת החלומות, את הדרך לפתור אותם. ונתן לו בנוסף את האמונה באלקים.

הוא סבר שחובתו לשרת את מצרים, אף שלא נכנע לכל דבר.

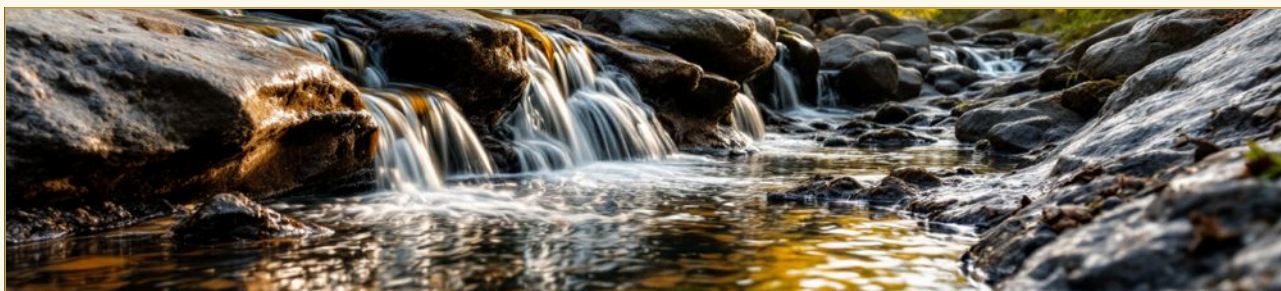
מסקנת הרב

יוסף הוא האיש שאחרי האבות חיבר בין עולם האבות לבין האימפריה המצרית הגדולה.

לקח לשולחן

גם אנו חיים בין "הכוכבים" ל"חול": חיי הרוח וחיי העבודה. האם אנו מפרדים ביניהם, או מחברים אותם כסולם יעקב? יאמר כל אחד היכן נמצא, בעבורו, השלב החסר בסולם.

"מי אלה לך": להשיב את הרבים אל האחד

הצגה

כשעשו פוגש את יעקב, הוא רואה את ילדיו ושואל: "מי אלה לך?". הרבה יותר מאוחר ישאל יעקב אותה שאלה מול בני יוסף, שנולדו במצרים. הרב קורא בכך את סוד השם "אלקים".

השאלה

מה מגלה השם "אלקים", ומדוע כיקש העם כעגל "אלוה" ולא את ה'?

התשובה

"הילדים אשר חנן אלקים את עבדך" (בראשית לג, ה); "מי לה' אלי" (שמות לב, כו).

עולם ה"אלה" הוא עולם הריבוי, הגיוון. להשיב אותם אל "מי", אל מקור אחד, קשה לעמים. ויעקב משיב: "הילדים אשר חנן אלקים את עבדך" — והשם הזה הוא צירוף של "אלה" ו"מי". מה שאנו עושים באמונתנו הוא להשיב את הרבים אל האחד. וכך, מול בני יוסף הספוגים תרבות מצרית, התשובה היא: "בני הם אשר נתן לי אלקים בזה".

אלקים הוא ה' שאנו מכירים דרך הבריאה, מי שברא את הריבוי. אבל כשהוא נגלה לעם, הוא אומר: "אנכי ה' אלקיך". שם זה הוא שם האהבה הגוברת על הדין.

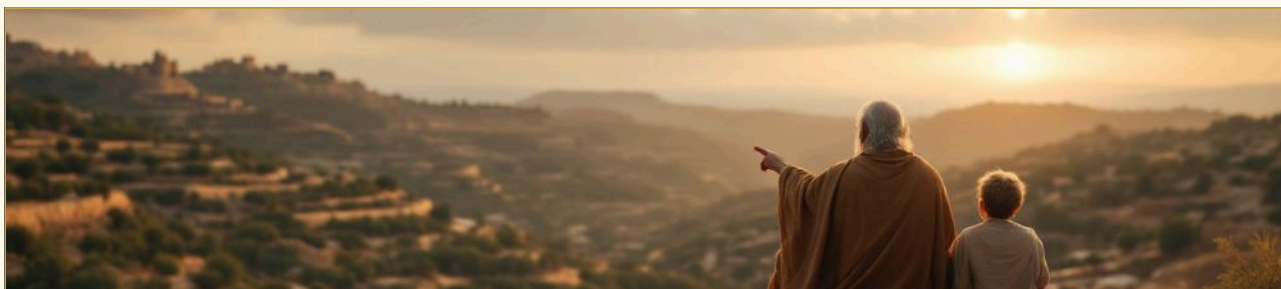
כעגל, העם מבקש מאהרן לעשות לו אלוה: לא את ה' של סיני, אלא את האלוה הזה המשותף לכל העמים. אז קורא משה: "מי לה' אלי!" — המאבק שיחדשו המכבים.

מסקנת הרב

מה שאנו עושים באמונתנו הוא להשיב את הרבים אל האחד.

לקח לשולחן

חיינו עשויים מאלף "אלה": עיסוקים, תפקידים, רצונות. מה מקבץ אותם סביב מקור אחד? יאמר כל אחד מה נתן אחדות לימיו.

הצגה

חנוכה הוא חג שקבעו חכמינו, ובכל זאת מברכים בו: "וציונו להדליק". חכמינו שאלו: "והיכן ציונו?". הרב לומד מכך לקח על המסירה.

השאלה

היכן מצווה אותנו התורה לשמוע בקול חכמינו — ומה הדבר אומר על תפקידה של ארץ ישראל?

התשובה

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז); "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" (דברים יז, יא).

שתי תשובות ניתנו. הראשונה: "שאל אביך ויגדך". השנייה: "לא תסור" ממה שהם מלמדים "ימין ושמאל". יש אפוא שני לימודים. קודם כול להתחבר להיסטוריה של הזקנים ולהמשיך את קו ההיסטוריה הזו. ואחר כך לשמור במלואם את כל דיני התורה, ולא להתחיל להתאים אותם למדיניות העולם הסובב, כדי למצוא חן בעיני העמים האחרים.

שכן ארץ ישראל נועדה להיות האקדמיה, האוניברסיטה הבינלאומית של העולם כולו, שבה כל הערכים מטופחים, נבחנים, נשקלים ונמדדים לפי אמות המידה של התורה. שם נבחנים כל רעיונות האדם וכל מעשיו.

הרצון להכפיף ערכים אלה לאמות המידה של אחרים — כבר יש בו עיוות שלהם.

מסקנת הרב

הרצון להכפיף ערכים אלה לאמות המידה של אחרים — כבר יש בו עיוות שלהם.

לקח לשולחן

איזו שאלה היינו רוצים לשאול הערב את הורינו או את סבינו, על מה שקיבלו ומסרו? ואיזה ערך של משפחתנו אנו מתפתים "להתאים" כדי למצוא חן?

הצגה

היוונים אסרו את המילה. במחתרת צריך להודיע לקהילה שנולד בן ושהמילה תתקיים בעוד שמונה ימים. לכן מעמידים בחלון נר אחד ביום הראשון, שניים ביום השני, וכן הלאה.

השאלה

האם חכמינו המציאו את שמונת ימי האורות — או שקיבלו אותם ממישהו?

התשובה

כיצד, במחתרת, להודיע לאחרים שבבית הזה נולד בן שמילתו צריכה להיעשות בעוד שמונה ימים? היו מעמידים בחלון ביום הראשון נר אחד, ביום השני נר שני, בשלישי נר שלישי. כך ידעו העוברים ושבים שעומדת להיות מילה בבית הזה, שהרי הנרות הלכו ורבו עד היום השמיני.

את נס שמונת הימים הזה לא הרבנים קבעו: העם. וחכמינו אימצו את מסורת העם הזה, את התנגדות העם הזה, באמצעות הדלקת שמונת ימי חנוכה.

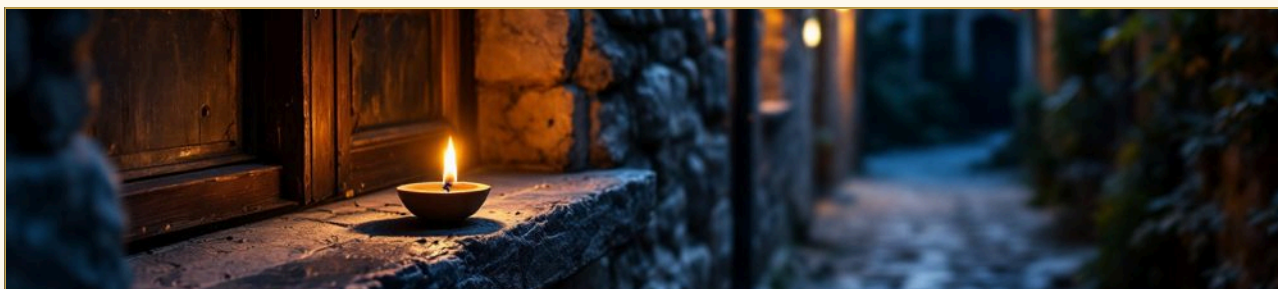
לכן שמונת הימים אינם קשורים רק לפך השמן, אלא גם לברית המילה ולכל מה שברית זו מכוננת.

מסקנת הרב

את נס שמונת הימים הזה לא הרבנים קבעו, אלא העם.

לקח לשולחן

האם יש אצלנו מנהג שנולד לא מכלל, אלא מנאמנותו של מישהו — סבתא, שכן? מי עדיין מחזיק בו, ומי ימשיך אותו?

הצגה

מספרים שהחשמונאים חיפשו פך שמן החתום בחותמו של כהן גדול. הרב מעיר שבשעת הדחק אפשר היה להדליק את המנורה בכל שמן זית. הנס נמצא אפוא במקום אחר משחושבים.

השאלה

אם אפשר היה להדליק בכל שמן, מה מיוחד כל כך באור המנורה?

התשובה

"גנוז לצדיקים לעתיד לבוא" — אור היום הראשון.

מה שנשאר מן המקדש הייתה המנורה. היא שגורמת לכך שקדושת ישראל עוברת, דרך נרותיה, אל כל הבתים היהודיים. מה שנשאר בכל בית יהודי אינו המקדש, אינו עבודת המקדש: זה אור המנורה.

והאור הזה אינו בטבע הבריאה; הוא מעבר לה. בפעם הראשונה, את האור הראשוני לא יכול היה העולם לשאת, משום שעדיין לא היו צדיקים שבהם יוכל להיגנו. הוא גנוז לצדיקים, בלב הצדיקים.

כשאנו מדליקים בפתח הבית, זו דרך לומר: הנה האור הראשוני, שנברא מעבר לעולמות האלה שרדפו אותנו, ואנו נושאים אותו בזמן אל מעבר לעולם הבריאה.

מסקנת הרב

מה שנשאר בכל בית יהודי אינו המקדש, אינו עבודת המקדש: זה אור המנורה.

לקח לשולחן

מכל מה שהיה להורינו, מה הגיע באמת עד אלינו? יציין כל אחד "אור" מבית ילדותו שהוא ממשיך להדליק בביתו.

הצגה

שתי פגיעות הציתו את המרד. במודיעין בנו מזבח והבטיחו שכר רב לכל יהודי שיקריב עליו חזיר. ובמשך שלוש שנים ושמונה חודשים חלה גורה שכל כלה תימסר תחילה להגמון העיר לפני שתבוא אל בעלה.

השאלה

מדוע האישה, הפטורה בדרך כלל ממצוות עשה שהזמן גרמן, חייבת בהדלקת נרות חנוכה?

התשובה**בתו של יוחנן כהן גדול.**

גורה זו פגעה בורעו של העם היהודי ובכבוד האישה. בתו של יוחנן כהן גדול נישאה; ערכו משתה, ובסופו הייתה צריכה ללכת אל ההגמון. אז קרעה את שמלת כלולותיה לעיני כל הקהל המזועזע. היא אמרה להם: אתם צריכים להתבייש, משום שאתם מניחים להם לעשות זאת. אני, בת הכהן הגדול, לא אלק. ועל זה פרץ המרד.

אישה היא שהציתה את המרד. לכן האישה, אף שזו מצוה שהזמן גרמה, חייבת להדליק: "אף הן היו באותו הנס".

אחר כך הציעו לעם לשמור על מסורותיו, בתנאי שיותר על כל שאיפה לאומית, ויהודה המכבי לא רצה לשמוע על כך. הנר שלנו, מול המזוזה, אומר שאנו רוצים לחלוק את אורנו עם העולם, אבל בהדרגה, בלי עזות, בלי יהירות, בלי רצון לכבוש את הרוחות.

מסקנת הרב

שמעו, אתם צריכים להתבייש, משום שאתם מניחים להם לעשות זאת.

לקח לשולחן

מה למדנו לראות כרגיל משום שכולם נכנעים לו? והאם אנו יודעים לומר לא בלי יהירות, כמו אור העולה לאט לאט?

הנשיא היחיד שלא הביא דבר

הצגה

נר חנוכה נדלק בכ"ה בכסלו. הרב מזכיר מסורת: בתאריך זה נגמרה מלאכת המשכן. בחנוכתו הביא כל נשיא שבט את קרבנו, אחד בכל יום, שנים־עשר ימי חגיגות. רק אחד לא נבחר: אהרן, לשבט לוי. חלשה דעתו.

השאלה

מה מקבל אהרן תמורת הקרבן שלא ביקשו ממנו — ומדוע זה עדיף?

התשובה

הדלקת המנורה שנמסרה לאהרן ולבניו (במדבר ח).

חלשה דעתו של אהרן, וה' אמר לו: שים לב, המקדש עתיד להיחרב. מה שהם מביאים יבוא לקצו יום אחד. אבל לך, מה שאתן לך הוא הדלקת המנורה. והדלקה זו תימשך מעבר למקדש, דרך לילות הגלות. שכן דרך הפצת האור הזו מתממש ייעודו האמיתי של ישראל בין האומות.

מסקנת הרב

דרך הפצת האור הזו מתממש ייעודו האמיתי של ישראל בין האומות.

לקח לשולחן

אהרן חשב ששוכחים אותו, ונתנו לו את הדבר היחיד שעתידי היה להחזיק מעמד. מי הרגיש השנה שדחקו אותו הצידה? ואם מה שנמנע ממנו אינו מה שחשוב, מה צריך להפקיד בידו?